

Bora Ćosić

Az új lakó

Mióta itt lakom, óránként csörög a telefon, és kérdik tőlem: itt van-e Ryszard Kapuściński. Én meg mondom nekik, hogy nincs, már jó ideje elköltözött. Ezen meglepődnek: és mióta van így? Megvan esetleg az új száma? Erre azt válaszolom, hogy nincs meg, és én azt az urat egyáltalán nem is ismerem. Később újra hívnak, ezúttal egy másik hang, kérdi: hol található Kapuściński úr? Közlöm vele, hogy fogalmam sincs, és igazából nem is érdekel. Majd azt kérdik tőlem, hogy én ki vagyok. Az új lakója ennek a híres lakásnak – mondom –, amely azelőtt Kapuściński úr tulajdona volt. Ismét csak csodálkoznak, kérdik, hogy lehet ez? Felvilágosítom őket, hogy sok ehhez hasonló dolog lehetséges a világon, így hát ez is, hogy tudniillik én lakom most abban a lakásban, amelyben korábban a híres lengyel úr, Ryszard Kapuściński lakott. Erre azt kérdezik tőlem, hogy jómagam lengyel vagyok-e, és beszélgethetnénk-e esetleg lengyelül. *Możno mluvit po polsky?* Nem vagyok, mondom, de beszélhetünk angolul. A hang ezután azt kérdezi tőlem, hogy akkor én most mi vagyok, ha nem lengyel? Egy olyan országból származom, ami már nem létezik, éppen ezért nem tudok határozott választ adni a kérdésre – mondom. A lány a telefonban erre azt válaszolja, érti, miről beszélek, egyedül azt sajnálja, hogy nem tudja Kapuściński urat elérni, illetőleg hogy én magam nem vagyok a számára szükséges ember. Most én kérdezek tőle, hogy ugyan miből gondolja, hogy nem én vagyok Ryszard Kapuściński, hanem valaki teljesen más, ismeretlen személy!? Erre a lány azt a választ adja, hogy az úr, akit ő keres, híres történész, és azzal a könyvével vált ismertté az egész világon, amelyben leplezte a sztálinizmust. Most már magam is láthatom, hogy a könyvek, amelyeket írtam, nem sokat érnek, mert egyik sem rántja le a leplet a sztálinizmusról, ráadásul egy olyan szerzőtől származnak, aki még csak nem is lengyel!

Újra elmerengek azon, hogy az élet egy történész számára milyen varázslatos dolog, megmagyarázni a teljes mértékben megmagyarázhatatlan eseményeket, melyek talán „abban az értelemben” meg sem történtek! Hiszen mindenki azt gondolja, hogy az események azonnali történtek meg, ahogyan a történelem-könyvekben megírták, ám még a legbölcsebb történész sem engedheti meg

(részlet)

magának, hogy a *saját* történelmét írja, helyett kollégái – az őt megelőző történészek – hibáit leplezi le, mely hibák pedig ebben a szakmában elkerülhetetlenek. A történelemtudomány hemzseg a hibáktól, amiből arra következtethetünk, hogy ha a történész az egész életét ezeknek a hibáknak a korrigálásával tölthetné, még úgy is rengeteg elvégzetlen munka maradna a tanítványai számára, akik minden bizonnyal ugyancsak történészek lesznek.

Egyébként itt, Berlinben engem is folyton próbálnak rajtakapni, amint hibázom, a ház gondnoka például elmagyarázza nekem, hogyan kell a liftet kezelni. A liftet, melyet nemrég még az előző lakó – a neves történész – használt. A gondnok azt mondja, hogy türelmesen meg kell várnia mindenkinek, amíg a lift megáll, ezt követően már szabadon megnyomhatjuk a megfelelő gombot, attól függően, hogy hányadik emeletre szeretnénk eljutni. Mondom neki, hogy valamikor régen írtam egy kisesszét a liftről, illetőleg valamiféle metafizikusan értelmezhető felemelkedésről, melyhez éppen e szerkezet segített hozzá. És beszéltem neki arról is, hogy valamikor a régi időkben, még az előző század végén, Proust nagymamájának a házában volt lift, ami akkoriban bizony nagy ritkaságnak számított. Proust? Dehogyan Proust, hanem Brown Boveri, Stigler, mondja a házfelügyelőm; azt gondolja, Proust valamiféle – számára ismeretlen – liftgyártó volt. Mesélem az esetet az egyik irodalmár kollégánomnak, aki egyébként holland, de hozzám hasonlóan Berlinben él. Szerinte nincs ebben semmi meglepő, a világon sokféle ember létezik, mindenesetre tartsam mindig szem előtt azt a kis piros gombot, amely nagy valószínűséggel az én liftemben is megtalálható, mert ha egyszer, ki tudja milyen oknál fogva, a lift megáll, egyedül az a piros gomb húzhat ki engem egy ilyen hülye szituációból.

A kis kőerődítményt – amely voltaképpen egy kis falu; egyébként itt született Bonaventura is – egy keskeny, meredek kőhídon át lehet megközelíteni, melyet utólag lebetonoztak. *Civita di Bagnoregio* egyike a legszebb helyeknek Olaszországban, mi több, az egész világon. Mégis, néhány évvel ezelőtt, midőn általkeltünk rajta, a feleségem elalélt a látványtól, mely a hídról lepillantva megmutatkozott. Nevettem ezen a fóbián, amely nálam egészen más helyzetekben szokott előjönni. Én félelem nélkül felkapaszodom az isten tudja, milyen magasságokba, de elegendő végigsétálnom egy egyszerű római utcán, ahol túl sok az ember, és menten zavarossá válik a fejem. Most, 1997 nyarán, ez a hidacska – mely az egyházi gondolkodó, Bonaventura szülőhelyére, a Bagnoregióra vezet – leomlott, így az a néhány lakosa ennek a filozófiai falunak elszakadt a külvilágtól. Azt mondják a kamerába – mely nagy valószínűséggel helikopteren érkezett el hozzájuk, Bonaventura egén át –, nem tudják, mihez kezdjenek így, hogy a világon minden létezőtől el vannak vágva. Ezt mondja egy enyhén foghíjas, átlagos, középkorú ember, a civilizációnak eme zéruspontján: aki, úgy képelem, odafönn öszvéreket tart. Mert amíg a híd ép volt, nyilvánvaló, hogy ő az öszvéreivel cipelte föl oda a kíváncsi látogatók, turisták bőröndjeit. Most egy időre felhagyott ezzel, földijeivel együtt egyedül maradt a nagyvilágban. Az én képzeletbeli öszvérhajcsárom, akinek fogalma sincs arról, mi mindent gyűjtött össze a nagy elődöktől, hajdani honfitársaitól, akik ebben a faluban jöttek világra. Erről meg Kaspar Hauser jut eszembe, az, hogy mennyire hasonlít a sorsom az

övéhez. Hisz' én is a civilizációnk egy ismeretlen pontján találtam magam, s ez nagyjából olyan, mint amikor az ember önmagára, egyszersmind a mindentől való elszakítottóságára eszmél. A bagnoregióiaknak is ismét mindenhez hozzá kell szokniuk, akárha ott állnának a világ kezdetén. Mert nincs olyan hely ezen a bolygón, amely egyik pillanatról a másikra ne tudna elszakadni a „többtől”. És ez a pillanat attól válik igazán különlegessé, hogy az ember ebben az elszakításban végül azon is elgondolkodik, hogy miért történt meg vele mindez. Lehet, hogy éppenséggel ama „el nem szakított” állapotában volt valójában elszakítva? Csak ezen nem gondolkodott...

Szóval, mindenki velem foglalkozik, mióta új lakóként itt élek Berlinben – lehet, hogy ez az idegeskedésre kevésbé hajlamos embernek a kedvére való. Engem azonban az idegenek túlzott aggodalma nem mulattat különösebben, így aztán odafigyelek arra, hogy e gondoskodás közepette is sikerüljön úgy-ahogy megtartanom az egyensúlyt. Itt még a bosszúsággal kapcsolatban is számos új dologra megtanítanak.

Már az első pillanatban azt tekintettem a legfontosabbnak, hogy ne idegeskedjek az új helyzet miatt, amibe kerültem, hogy tudniillik idegenként élek egy városban, amelyben azelőtt sohasem éltem. Már egyedül ez az emberi körülmény képes felbosszantani, pedig ennek nem kellene feltétlenül így lennie. Ha már valami miatt bosszankodni szeretnék, hadd választhassak magamnak valamilyen más ürügyet erre; az ismeretlen városban való idegenként létezés érzetének sokkalta inkább fel kellene vidítania. A bosszúság és a boldogság közötti különbség majdhogynem érezhetetlen és észrevehetetlen, ahogy azt az író műmunkássága során már többször bizonyította. Holland kollégánóm abban különbözik bármely más kollégámtól, hogy minden irodalmi titkát örömmel elárulja nekem.

Épp a minap gondoltam arra, hogy a „Kapuściński-ügy” lekerült az életem napirendjéről, és akkor újra jelentkezett valaki, hogy a híres professzor hangját szeretné hallani. Erre ismét csak azt válaszoltam, hogy ez nem lehetséges, én az új lakója vagyok a keresett úr hajdani lakásának. A hang a vonal túlsó végén azt mondja, hogy a professzort az az Adam Michnik keresi, aki az emberi jogokért harcol az egész világon. Ezt úgy fogtam fel, mint valami szemrehányást, elgondolkodva azon, mennyire fontosak a múltbéli események – az, hogy tolmácsolják őket azok számára, akik nem vehettek részt bennük. Megértettem azt, hogy egy ország, a nemzete, és önmagában a nyelve sem tudna létezni, ha nem rejtik el benne e tudományt, amely magyarázatot ad a történelemre, és annak legborzalmasabb pillanataira. Beleképztem magam egy ilyen tudós szerepébe, de mindjárt megértettem azt, hogy az én történelmi előadásaim senkit sem elégténekel ki kellőképpen, mert elkerülhetetlenül, szándékosan elhelyeznék ezekben a legkínosabb pillanatokban néhány érdekes kalandot, remélve, hogy ezen kis kalandok, vidámságok hatására a történelemből sokkal kevesebb szörnyűség derül ki. Általában a hibáim jelentős részét úgy követtem el, hogy különböző helyzetekben elejtettem egy-egy tréfás mondatot, majd kiderült, hogy amit mondtam, ott, abban a szituációban rosszul hat, tehát egyáltalán nem vicces. Másrészt, a történelmi lét legboldogabb pillanatait igyekeztem úgy tolmácsolni, mintha azok kevésbé lennének boldogok, és ez volt a legkiálthatatlanabb tévedésem, amit csak elkövet-

hettem. Mindezen gondolatok annak köszönhetően ébredtek föl bennem, hogy az emberi jogok nagy harcosa a híres történészt keresi, remélve, hogy elérheti őt azon a telefonszámon, amely most valamilyen hiba következtében – az enyém. Szörnyen sajnáltam, hogy nem tehetek semmit az ismert professzor felkutatása érdekében, így az emberi jogok helyzetének javulása érdekében sem. Sőt, még a feleségem is bizalmatlanná vált a számomra ismeretlen elnyomottakkal szemben tanúsított odaadásomat illetően. Annyi könyv létezik, de egy sincs közöttük, mely vállalná, hogy a bukott emberek nyomoráról elmélkedjék. Megértettem a félelmét, mert magam is elgondolkodtam már azon, hogyan is kapcsolódhatnék be ebbe a harcba, mely azonban számomra semmilyen kilátással nem kecsegtet. Csoda, hogy egyáltalán ennek a harcnak a kilátástalansága nem vonzott, pedig azelőtt mindig, minden kilátástalanságba gondolkodás nélkül beleugrottam. Lehet, tudnék is írni néhány fejezetet erről vagy arról az igazságtalanságról, ha lenne valaki, aki sokkal tapasztaltabb ezekben a dolgokban, és megtanítana, hogyan és mivel kezdjem... Minden könyvem olyan *váratlanul* veszi kezdetét, úgy, mintha ott, azon a ponton nem is kellett volna elkezdődnie – ez a kezdet azonban az emberi jogfosztottság kérdésével kapcsolatos értekezésnél nem lenne helytálló! Talán magam is jogfosztott vagyok a tekintetben, hogy a mások elnyomottságáról képtelen vagyok egyetlen szót is írni, de minden más hülyeségről annyit értekezhetek, amennyi jólesik. Jogfosztott vagyok, mert nem vagyok képes bekapcsolódni a történelmi folyamatokba, amelyek körülöttem zajlanak, s majdan, ha már az események leperegtek, nyilvánvalóan könnyebb lesz az adott történelemmel kapcsolatban megírni egy elbeszélést, lehet, hogy épp a legértelmetlenebbet és legfelelősebbet. Az is lehetséges, hogy az emberi történelem meséi valójában mind értelmetlenek, legalább annyira, mint amennyire maga a történelem értelmetlen, és mégis, az embereknek, akik ezzel a történelemmel foglalkoznak, irigylésre méltó tekintélyük van a világon, míg nekünk, többieknek, akik megfosztattunk attól, hogy bármilyen történelmi eseményt megírjunk, marad az a szerep, melynek hatása bármely történelmi szemléletre nézve több, mint siralmas.

Meghívott minket vacsorára a holland irodalmár kolléganóm. Azt mondja, a vacsorán jelen lesznek más írók is, és hogy az íróknak kölcsönösen ismereniük kell egymást, mert lehet, ez az ismeretség majd később a könyveikből is visszatükröződik. Már korábban észrevettem, hogy az íróknak nincs semmi komolyabb mondanivalójuk egymás számára, amit pedig elmondhatnának egymásnak – azt nem szeretnék! Holland kolléganóm azonban szeretné megosztani velem a legkülönfélébb gondolatait – mind a holland, mind pedig bármely más dologgal kapcsolatosan. Elmeséli nekem, miként kezdett el írni, az íróvá válás mindennemű szándéka nélkül. Az irodalomhoz való vonzalmát az keltette fel, hogy rendszeresen elolvasta azokat a szövegrészleteket, melyeket a könyvkiadók előszeretettel jelentetnek meg a könyv borítóján: a fülszövegeket. Ezekből a részletekből minden megtudható az illető könyvről, sőt még arról is, ami ezekből a könyvekből hiányzik. Meséli nekem a kolléganóm, a holland írónő, hogyan merített ihletet ezekből, hogy azután egy egész könyvet ily módon – fülszöveg-módszerrel – írjon meg. Kezdetben csak egy holland nő volt, aki fülszövegeket

olvas, később vált írónevűvé, olyanná, aki egy teljes könyvet megírt a fülszövegek nyelvezetében. Az egész könyv egy nagyon hosszúra nyúlt fülszöveg az ezt megelőző, nem irodalmi életéről, mely később irodalmivá változott. Éppen ezért az ő könyvének nincs fülszövege, hiszen lehetetlen lenne pár mondatban bemutatni egy olyan könyvet, amelyet a fülszövegek nyelve ihletett.

Ezt követően mesélek neki is a kisesszémről, amelyben az emelőszerkezetéről írok, s amelyet a lifttel való utazásaim ihlettek. Erre azt válaszolja, hogy nagyon találóan összekötöttem a liftet az ő utazásával – az emberi törekvéssel, hogy mind magasabbra és magasabbra emelkedjünk! Azt mondja, van egy barátja, egy Düsseldorfban megjelenő lapnál, lehet, hogy ő lehozná az esszémet. Lenne azonban itt egy apró probléma, tudniillik a lapot ketten szerkesztik, az említett úr és egy kollégája – a gond az, hogy ez a kolléga nem Düsseldorfban él, hanem Essenben. A lapot állandó telefonkapcsolatban szerkesztik, ami ennek az egész szerkesztői munkának egyfajta sajátos ízt ad. Ezenfelül, ügyelni kell arra, hogy az esszémet okosan fordítsák le, mert sok szó a németben rendkívül furcsán hangzana, illetőleg elképzelhető, hogy a legegyszerűbb műszóknak valami teljesen váratlan alakja van. Itt van mindjárt a lift szó, amit itt úgy mondanak, *Fahrstuhl* – szék, amely utazik! Éppen ezért a legfontosabb az, hogy találjak magamnak egy jó és megbízható fordítót, aki mindent, amit én a saját nyelvemen elgondolok, hűen átültet a maga nyelvére. Bár a fordításoknál a kilencven százaléka elveszik annak, amit minden külföldi író könyvének megírásába fektetett. Mindezt bizonyítani tudja egyike az itteni legnagyobb spanyol műfordítóknak, aki magáról kis híján úgy beszél, akár egy lóról, akinek semmit sem sikerült a „saját” spanyol íróitól német nyelvre átültetnie; mindazon könyvek, amelyek egy bizonyos spanyol írótól német nyelven kiadásra kerültek, valójában egy német műfordító könyvei, aki ezt a spanyolt olvasta. Holland származású háziasszonyunk maga is megtapasztalhatta az idegen nyelvre fordított szerzők sorsának mostohaágát, s most úgy olvassa saját könyvének német fordítását, akár egy ismeretlen német író könyvét. Ezért is ajánl most nekem nagy szakértelemmel egy nagyon barátságos lányt fordító gyanánt, aki ugyan nem ismeri az én nyelvem, de kiválóan tud oroszul, ami ugye nagyon hasonló.

Ez a lány már sok orosz könyvet lefordított, és most ez a kísérletezés az én liftes szöveggel igazi kihívást jelentene számára. Egyedül egy orosz-én *nyelví* szótára lenne szüksége, melynek segítségével azután könnyen megértené a különbséget a szavak értelme és *szelleme* között, mert – a fordítók legnagyobb szerencsétlenségére – minden nyelvnek van egyfajta sajátos szelleme, míg egy hozzá hasonló másik nyelv szelleme merőben más, mondhatnánk, hogy mindenben az ellentéte! A kollégánóm tudja jól, mit jelent egy *kis* nyelven írni, olyanon, mint az övé, amely leginkább az óceánjáró hajókon használatos. Éppen ezért a holland irodalmárok számára az lenne a legbölcsebb, ha az óceánjárók életét írják meg, nem pedig arról értekeznének, hogy milyen az élet Észak-Európának azon a kis szegletén, amely valamikor szintén tenger volt. Egy Hollandiában élő holland író élete ugyanis nem sokban különbözik legközelebbi íróársától, aki egy óceánjáró hajón él. Az ő sorsuk a tenger, csakis a tenger – ebből a szempontból nézve az én berlini kollégánóm mindent megtesz annak érdekében, hogy könyveivel meg-

meneküljön az óceán hullámainak veszedelmes morajától és a sirályok fenyegető sípolásától.

A holland kolléganőm sebész férje azt mondja, soha nem tudja eldönteni, hogy tréfálok-e vagy sem, és ez őt kifejezetten zavarja. A honfitársai, ha viccelnek, azt követően szükségszerűen nevetnek, más esetekben átlagosak, vagy éppen szomorúak. Ezzel ellentétben én egy látszatra vidám, nevetséges történetet holt komoly arccal mesélek el, úgy, hogy ő valójában nem is tudja, mit gondoljon a viselkedésemről. Azzal vigasztalom, hogy majd idővel megszokja, ahogyan minden ismerősöm. Egyébiránt számomra teljességgel érthetetlen, hogy valami mikor „vidám” és mikor nem az, ezért van az, hogy nem teszek különbséget a dolgok között, amikor beszélek róluk.

Szóval ezt kérdezi tőlem a holland kolléganőm férje, az orvos, aki egyébként az utolsó kelet-németországi diktátort, Honeckert kezelte. Honeckert a szocializmus ideje alatt elkövetett atrocitások miatt állították bíróság elé, majd kiderült róla, hogy rákos, és ezt épp a holland író férje állapította meg. Ez a komoly orvos kérdezi most tőlem, hogy viccelődöm-e, amikor vele beszélgetek. Azt meséli, Honecker a betegyán az egész addigi életét megbánta, melynek legfényesebb időszaka az volt, amikor vadászott. Erre azt válaszolom, hogy az én országom diktátora is szeretett szarvasra és őzre lőni, és úgy általában Keleten a diktátorok rengeteg vadat leterítettek; az embereket nem is számolva. Nyugaton az államférfiak inkább joggingolnak, sokszor két város között is, míg Keleten a hozzájuk hasonlók kimennek az erdőbe és őzekre lövöldöznek, nem törődve azzal, hogy azok az őzek milyen kedvesen néztek rájuk a lövés pillanatában. Vadászsikereik azokban az agancsokban manifesztlódnak, melyeket hűségese alattvalóik gyűjtenek össze a nagy lövöldözés után. Talán seholsincs ilyen gazdag agancsgyűjtemény, mint amilyen a hajdani és mai keleti diktátorok „udvarában” található. Meglehet, hogy ez egy vadászcivilizáció, mondom, az egész szocializmus, mely alapjában véve mára már megbukott.

Holland kolléganőm, aki meghívott minket vacsorára, az idő nagy részét sajnós asztalunktól távol kényszerül tölteni, mivel szünet nélkül hívja őt édesanyja telefonon Amszterdamból. A mama ott, Amszterdamban egy bank szomszédságában lakik. Ezt a bankot nemrégiben két dél-európai álarcos rabló fosztotta ki. A mama nagy részletességgel meséli ezt a lányának, berlini kolléganőmnek, ezért hát a kolléganőm – annak ellenére, hogy ő hívott meg bennünket erre a vacsorára – nem tud velünk vacsorázni. Tulajdonképpen ezért beszélgetünk a férjével, a keletnémet diktátor, Honecker utolsó orvosával. A holland nő a szomszéd szobában, Amszterdamban élő édesanyjával beszélget, de időközben átjön hozzánk, hogy megkérdezze, mi a neve az országnak, ott lenn Délen, merthogy ez a két álarcos rabló szintén Délről származik. Azt felelem neki, hogy az ország, ahonét az álarcos banditák származnak, nem egyezik meg az én országgal, de a közvetlen szomszédságában van, kissé nyugatabbra. Mindezt szinte szégyenkezve közlöm, mert lehet, hogy kolléganőm édesanyja ott, Amszterdamban ettől majd egy kicsit kiábrándul. Akárcsak a lánya, mert képtelen elmondani neki, hogy itt ül az asztalánál egyik kollégája, aki ugyanabból az országból származik, ahonnan azok az álarcos bankrablók, akik kirabolták azt a kis amszterdami bankot,

a mamája szomszédságában. Végül sikerült ugyan tisztáznunk, hogy jómagam melyik országból jöttem, de az est további részében mindvégig azt érzem, hogy valójában annak a két banditának az országából származom, csak, mert ők az egyik szomszédos országból valók, és a kettő tulajdonképpen egyre megy. Rögtön az elején azzal kellett volna kezdenem, hogy ugyanabból az országból származom, mint az a két rabló, nem pedig abból a másikból, amelynek ebben a percben példátlanul több rablója van, mint bármely más országnak, épphogy csak ezek még nem érkeztek meg ahhoz az amszterdami bankhoz, a házhoz, amelyben a kolléganóm anyukája lakik.

Kínoz ez a hirtelen jött ötlet, mely arra készítetett, hogy ne ismerjem be, hogy ugyanabból az országból származom, ahonnet ez a két szerencsétlen álarcos rabló, akik kifosztották azt a kis amszterdami bankot. Hiszen a házigazdám, holland kolléganóm és sebész férje, aki Honeckert, a diktátort kezelte, minden bizonnyal azt feltételezik rólam, hogy abból az országból származom, csak épp kellemetlen bevallanom. Ám eddigi életem során mindig, ha szerettem volna valamit nyíltan bevallani, vallomásom senki sem vette komolyan – így hát ez a hamis beismerés sem jelentene semmit. Az emberek számára az életben általában „semmi sem ér semmit”, amit a legjobban az amszterdami idős hölgy, berlini kolléganóm édesanyjának esete példáz. Az író nő mamája ugyanis látta, amint hamis honfitársaim álarcosan belépnek abba a kis amszterdami bankba, ám kiáltásait az ablakból senki sem vette komolyan.

Barlog Károly fordítása